

Cận cảnh đập thủy điện Xayaburi (Lào)

Chuyến tham quan của đoàn đại biểu các nước và tổ chức dịp này (tháng 3/2017) cũng chỉ có thể quan sát ở phía ngoài thủy điện và từ xa.

Hiện Xayaburi đã hoàn thành được gần 80%. Các cơ quan của Lào trả lời báo giới rằng “*đập Xayaburi được xem như là một mô hình kiểu mẫu cho tất cả các đập trên dòng chính Mekong*”(!!).

Xayaburi là đập thủy điện đầu tiên được xây dựng ở hạ nguồn dòng chính sông Mekong, vào khoảng 30 km về phía đông của huyện Xayaburi, miền bắc Lào; được khởi công năm 2011 và dự kiến hoàn thành vào năm 2019.

Đập dài hơn 800m, cao 32m, công suất thủy điện 1.260 MW.

Khoảng 3,2 tỉ USD vốn xây dựng được các ngân hàng Thái Lan đầu tư, và nhà thầu chính cũng là công ty Thái Ch. Karnchang Public.

Theo đánh giá của MRC (Mekong River Commission - Ủy hội sông Mekong), Xayaburi có thể gây ra các tác động môi trường và ảnh hưởng tới nghề cá, nông nghiệp, hệ sinh thái, với 450.000 người bị ảnh hưởng; sinh kế cộng đồng khu dân cư hồ Tonle Sap (Campuchia) bị ảnh hưởng đáng kể do giảm nguồn lợi thủy sản.

Đập được chuẩn bị xây dựng sơ bộ vào đầu năm 2012, nhưng sau đó bị hoãn vì Campuchia và Việt Nam phản đối. Sau khi chỉnh sửa thiết kế, Lào khởi công xây dựng đập ngày 7.11.2012.

Năm 2012, 37 ngư dân từ tổ chức Mạng lưới người dân Thái Lan tại 8 tỉnh của nước này đã khởi kiện các công ty Thái mua điện từ Xayaburi. Vụ kiện căn cứ trên trách

nhệm của các công ty và chính phủ Thái đối với các cộng đồng chịu ảnh hưởng từ việc Thái Lan quyết định mua điện của thủy điện Xayaburi.

Năm 2011, cơ quan điện lực Thái Lan (EGAT) đã ký kết Hợp đồng mua bán điện (PPA) mua 95% lượng điện do dự án thủy điện Xayaburi tạo ra, và hợp đồng này đã được các cơ quan chức năng của chính phủ Thái Lan phê chuẩn.

Nếu không có PPA này, dự án Xayaburi sẽ không khả thi về mặt kinh tế. Tuy nhiên gần đây, EGAT đã công khai thừa nhận họ không cần đến lượng điện được tạo ra bởi dự án. Theo kết luận của các nghiên cứu độc lập, EGAT đã dự tính quá mức nhu cầu điện năng của Thái Lan, và cơ quan này cũng không nghiên cứu các phương án phát điện có tiềm năng rẻ hơn, hoặc xanh hơn. Đồng thời, EGAT đã không thực hiện Đánh giá tác động môi trường EIA tại Thái Lan cho đập Xayaburi, cũng như chưa tiến hành tham vấn công khai một cách đầy đủ.

*1.Ấu thuyền 2.Đường tràn + phù sa 3.Khối giữa 4.Nhà máy phát điện
5.Đường đi của cá 6.Đường tải điện*

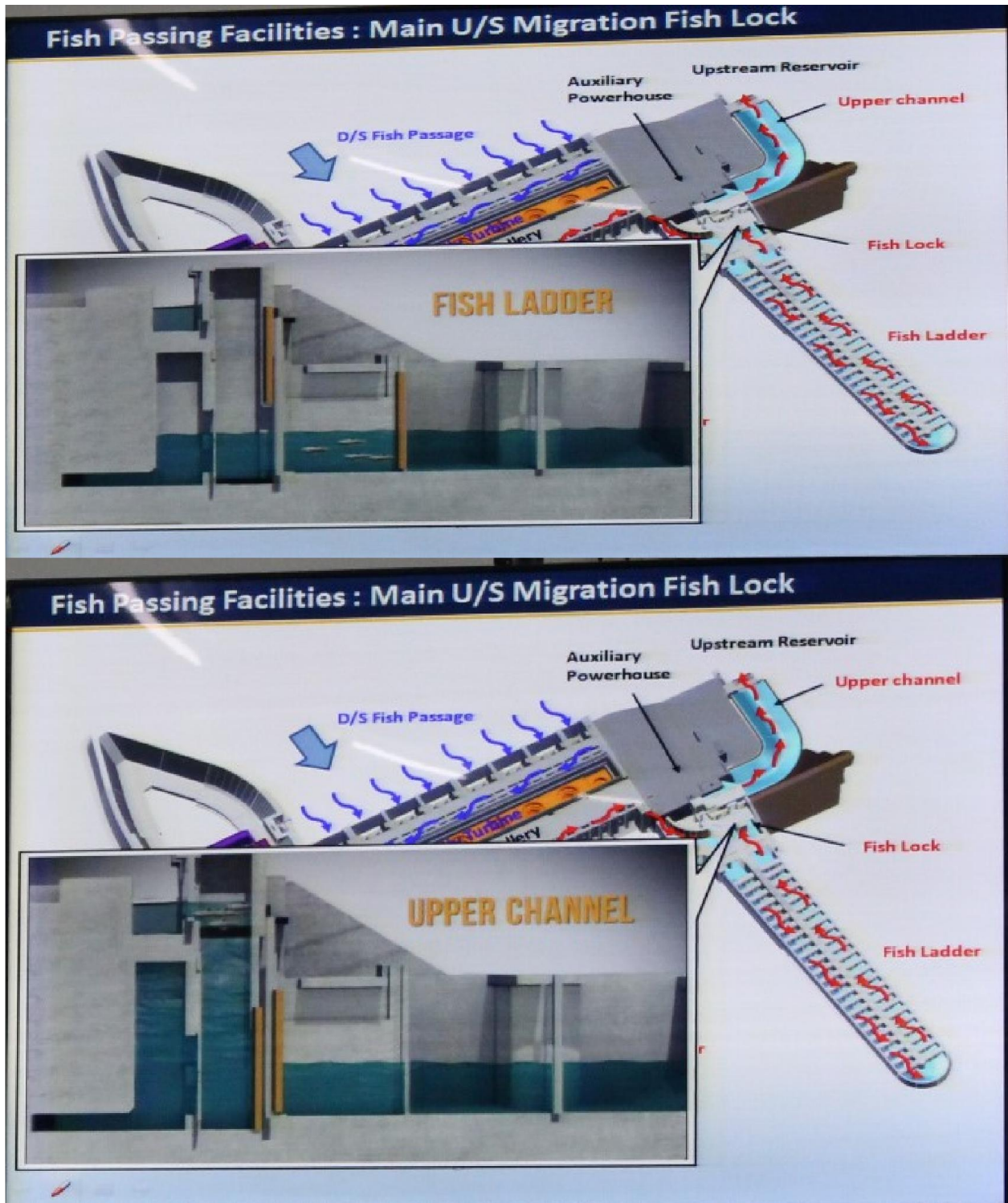
Cuộc đấu tranh cho sự sống của dòng Mekong này chưa kết thúc. Cuối năm 2015, ‘Mạng lưới Người dân Thái’ đã gửi tới Tòa án Hành chính Thái Lan lời kêu gọi ra phán quyết đình chỉ PPA từ con đập Xayaburi.

Khu dân cư cách khu vực xây thủy điện khoảng 2km

Sau khi tòa hành chính cho là công ty Thái đã làm tròn bổn phận mình, dân kiện đã kháng cáo vào ngày 26.1.2016 lên tòa phúc thẩm.

Sau quá trình tham vấn cùng nhiều tranh đấu của các nhà khoa học và cộng đồng quốc tế, nhà đầu tư đã buộc phải bổ sung hơn 400 triệu USD cho thủy điện Xayaburi để cải tiến xả phù sa; thêm âu thuyền cho giao thông thủy (hiện cho tàu tối đa 500 tấn đi qua); làm lối đi cho cá.

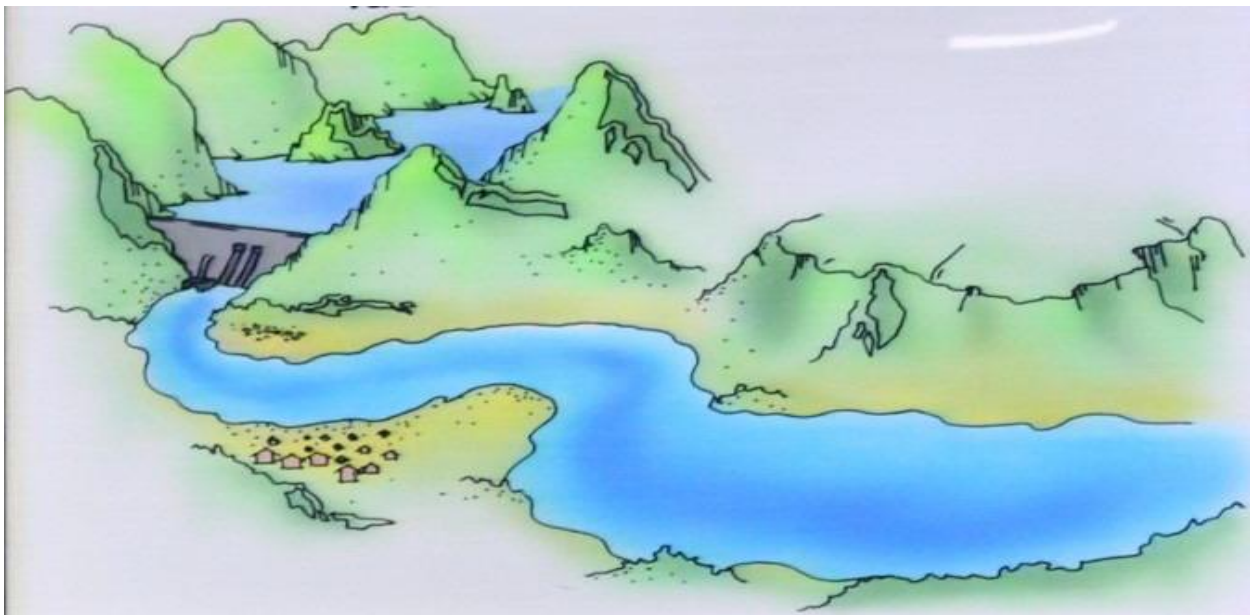

Lối đi cho cá

Cổng vào khu vực công trường Xayaburi

Theo đánh giá, trên lưu vực mà 70% dân số sống ở nông thôn và mức tiêu thụ thủy sản bình quân đầu người cao nhất thế giới, nên an ninh thực phẩm và sinh kế là phụ thuộc rất lớn vào tài nguyên thiên nhiên.

Nếu năng suất tài nguyên thiên nhiên của lưu vực giảm thì Campuchia và Lào chịu rủi ro cao nhất. Lượng protein từ cá sẽ mất do 12 dự án này tính cho năm 2030 sẽ bằng 110% tổng sản lượng gia súc, gia cầm của Lào và Campuchia hiện nay cộng lại. Hàng chục triệu người trong lưu vực sẽ bị mất an ninh thực phẩm và sinh kế.

Đặc biệt Campuchia sẽ phải giải quyết vấn đề sinh kế và xã hội cho 1,6 triệu người chuyên sống bằng nghề đánh cá. Vì vậy lối đi cho cá là một giải pháp của các nhà làm đập. Cá được đưa qua đập theo cách như “đi thang máy”. Theo chủ đầu tư, cá sẽ đi tập trung vào luồng “đường đi của cá”, nước dâng lên và đưa cá vượt qua đập. Khu vực này có 400 loài cá trong đó có khoảng 200 loài cá di cư. Đây là con số lớn mà Xayaburi cần nghiên cứu nhằm tạo điều kiện cho cá di cư.

Dòng Mekong ở nơi gần đập Xayaburi

Tuy nhiên, theo các chuyên gia, công nghệ “cầu thang cá” của Châu Âu chỉ hiệu quả đối với rất ít loài cá to, khỏe của Châu Âu và hoàn toàn không phù hợp với sự đa

dạng loài cá có kích thước nhỏ hơn của vùng Mekong. Chưa kể, trong thực tế làm sao các loài cá nhận biết được đâu là đường đi của cá? Loài nào vượt qua được, loài nào không? Vấn đề trứng cá xuôi theo dòng nước bị va vào tua bin?...

Trong ba thập niên qua, có nhiều tranh cãi về thủy điện, tốt - xấu có cả. Tuy nhiên, dần dần các nhà khoa học tự nhiên và xã hội nhận ra là các dự án thủy điện lớn và trung (có đập nước và hồ chứa) gây quá nhiều vấn đề về môi trường, kinh tế và xã hội. Thủy điện nhỏ thì ít tác động hơn.

Hiện nay trên thế giới, các nhà khoa học đang tập trung cho các thiết kế thủy điện không đập (no-dam hydropower) với công suất nhỏ, như một hình thức thủy điện nhỏ, nhưng đã được giảm thiểu rất nhiều các tác động xấu.

Đập Xayaburi có thời gian lưu nước (water retention) trong 1-2 ngày, đồng nghĩa với việc làm nước về hạ lưu chậm đi 1-2 ngày, vì đập Xayaburi không hoàn toàn là dự án run-of-river (không lưu nước), thuộc loại thủy điện không đập.

Theo Báo cáo đánh giá môi trường chiến lược dòng chính Mekong (SEA 2010), trong số 12 dự án dòng chính đề xuất ở hạ nguồn, chỉ có thủy điện Thakkho (được thiết kế và đầu tư bởi 1 công ty Pháp, gần đập thủy điện Don Sahong đang được xây trên dòng chính sông Mekong) thực sự là một dự án run-of-river.

Có thể nói, những công trình đặt trên sông Mekong đang chịu sức ép rất lớn của giới khoa học các nước và cộng đồng quốc tế, buộc nó phải điều chỉnh thiết kế. Theo đánh giá của các chuyên gia, ở một mức độ nhất định thì những thay đổi này có giảm thiểu tác động cho hạ lưu, nhưng loại trừ hết thì không bao giờ.

Hiện nay, MRC đang tiến hành thực hiện một Nghiên cứu hội đồng (Council Study - CS) liên quan đến quản lý và phát triển bền vững sông Mekong, bao gồm những tác động của các dự án thủy điện trên dòng chính sông Mekong đi xuyên các quốc gia khu vực. Đây là một nghiên cứu mới sau SEA 2010, được đánh giá có sự tham gia nhiều hơn của các bên liên quan.

Kết quả nhằm hỗ trợ cho việc khai thác sông Mekong bền vững, có lợi cho mọi người. Sẽ có những khuyến cáo như thế nào cho việc nên hay dừng hẳn việc xây dựng đập thủy điện trên dòng chính Mekong? Tất cả đang ở phía trước.

Lê Quỳnh (*thực hiện*)